

Eind 2008 schreven Dirkje Ebbers en Trees Steeghs een essay met als titel *Poëzie en Burgerschap*. Dit was de tweede samenwerking van Stichting Leerplan Ontwikkeling Enschede (SLO) en Huis van Gedichten. Het essay kreeg een plaats in de publicatie *Huis van Gedichten – Straat van Ontmoetingen*, samen met gedichten, foto's, en een vormgeving die de elementen aan elkaar verbond.

In de aftastende gesprekken voorafgaand aan het schrijven bogen Dirkje en Trees zich over het woord *Burgerschap*. Ze bekeken de herintroductie van een begrip waarvan de betekenis op z'n minst diffuus is. Enkele definities van *Burgerschap* zijn:

van Dale: 1. *staat van burger* 2. *(weinig gebruikt) burgerij* ()

www.burgerschapdenhaag.nl: (...)dat mensen zich betrokken voelen bij de stad. Dat ze verantwoordelijkheid nemen voor de eigen omgeving. Dat is burgerschap. De term 'burgerschap' houdt gelijkwaardigheid in.

Wikipedia: (...)een term die vaak gebruikt wordt in discussies rond integratie. Met de term burgerschap wordt dan bedoeld: 'wanneer ben je burger van een land en wanneer niet'.

De Consultatiebijeenkomst voor het Education for Democratic Citizenship programma van de Raad van Europa: *“(...)een complexe en multidimensionale realiteit, die in zijn politieke en historische context moet worden gezien. Men kan niet geïsoleerd spreken van burgerschap, aangezien de idee enkel betekenis heeft in relatie tot de werkelijke noden van de samenleving of een politiek systeem. Democratisch burgerschap, meer specifiek, verwijst naar de actieve deelname van individuen aan het systeem van rechten en verantwoordelijkheden.”*

En Soheila Najand van stichting InterArt schrijft: *Het is tijd voor een nieuwe culturele identiteit, of zelfs: een nieuw cultureel burgerschap. Verandering is de basis. Iedereen verandert mee. Als we dit feit accepteren, zal duidelijk worden dat oude waarden niet altijd bruikbaar zijn. We moeten op zoek naar verborgen waarden en – vooral – nieuwe competenties om andere mensen te kunnen begrijpen en waarderen.*

De missie van SLO en Huis van Gedichten was het zoeken naar en uitwerken van het verband tussen de begrippen burgerschap en poëzie-educatie. Het hierna volgende verhaal is het resultaat van die gezamenlijke zoektocht. Omdat dit essay tevens een missiestatement voor Huis van Gedichten is kozen we voor een geïsoleerde en herhaalde druk, in de vorm van deze brochure.

Over poëzie en burgerschap

Soms organiseert Huis van Gedichten poëziefestjes: gedichten schrijven, uitwisselen en ontspannen met stadsgenoten kennis maken. Als je zo schrijft en uitwisselt ontstaat er tastend een beeld van jezelf en van de ander. Woorden gunnen de lezer een blik op bronnen, motieven en waarden. Verschillen en overeenkomsten worden zichtbaar. De ander wordt iets minder een vreemde, jij wordt ietsje meer gekend.

De ervaren dichter en iemand die nog nooit poëzie schreef kunnen allebei meedoen. Ze komen in elkaars buurt. Als het doel zeggingskracht en uitwisseling is, kan een gedicht van een onervaren dichter een schot in de roos zijn. Deze bereikt dan een precisie die een schrijver die doelbewust construeert niet voor elkaar krijgt. Dit is de inzet bij poëziefestjes. Mensen uit verschillende leefwerelden ontmoeten elkaar, en schrijven over of voor elkaar. Bij het schrijven van gedichten denk je na over jezelf en je werkelijkheid. Met passie, in voorlopige woorden, beeldspraak en schijnbare tegenstellingen. Je kijkt om je heen, en misschien kijk je terug op dingen die je deed of zei. Je bent tevreden over wat je deed of ziet, of juist niet, en je hebt ideeën over hoe het anders kan. Je leert van treffers en missers. Daar kan reflecteren starten. Wie onmiddellijk weet wat hij ergens van vindt loopt kansen op leren en groeien mis.

Reflectie is waarmee de mens betekenis geeft aan zijn leven, cultuur, handelen, en zijn eigen bestaan. Langdurige scholing of beheersing van de Nederlandse taal is daarvoor geen voorwaarde, lage en hoge cultuur spelen geen rol. De waarde zit in het proces van betekenis geven. Of je dat nou met een levenslied doet, een klassiek gedicht, of met je eigen woorden.

In poëzie kun je gedachte-experimenten uitvoeren. Dichter en lezer verkennen nieuwe betekenissen en invalshoeken. Met gedichten benader je jezelf, de wereld, en de ander, met woorden die zich niks aantrekken van alledaagse verschillen en grenzen. Bij het schrijven van een gedicht gebruik je een alternatieve taal om te zeggen wie je bent of wat je denkt.

Als je preciezer waarneemt wat er om je heen gebeurt kan je je preciezer uitdrukken. En omgekeerd. Als je kunt zeggen wat je zeggen wilt, wordt je wereld groter. De invloed die je op je eigen wereld uit kunt oefenen groeit. Waarnemen en benoemen is te leren. Je oefent jezelf dan in bewust zijn van wat je ziet, ruikt, proeft en overkomt.

Hoe beter je daarin wordt hoe veelzeggender je kan doorvertellen, op kan schrijven. Zo ontwikkel je een gevoel voor wat de moeite van het vertellen waard is. Je beleving, je omgeving wordt rijker. Daarin hoeft gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal geen belemmering te zijn. Ook iemand die in een tweede taal iets uitdrukt ziet precies voor zich wat er te vertellen valt. Gedichten hebben veel veerkracht in het opvangen van onvolmaaktheid in taal: onafgemaakte zinnen, woorden op een ongewone plek in de zin, opeenvolgende beelden zonder een direct aanwijsbare verbinding: het zijn middelen die de ervaren dichter bewust inzet; het zijn cadeaus die de onervaren dichter soms zomaar krijgt. Het is een uitdaging iets wezenlijks te zeggen terwijl je nog weinig woorden tot je beschikking hebt.

Poëzie schrijven of lezen is iets dat je kunt leren. Zoals je leert leven. Het begint met ontvankelijkheid. Je laten raken door woorden die je misschien niet helemaal snapt. Poëzie lezen is niet de krant lezen maar naar de radio luisteren. Je hoort of verstaat niet alles, maar er is sfeer, er is betekenis, er is ritme, er is afwisseling. Je stelt je er van alles bij voor. Misschien ontstaat er nieuwsgierigheid. Naar die ene dichter, naar een vorm, naar hoe dat zelf te doen.

Poëzie schrijven vraagt om openheid: niet te vroeg je doel bepalen, niet proberen te doen 'zoals het hoort'. Het is rondkijken, onverwachte verbindingen leggen, het vanzelfsprekende durven ontdekken, het logische tegenover elkaar stellen, en weer rondkijken. Als je meer verlangt dan vluchtige woorden vraagt poëzie schrijven en poëzie lezen discipline en logica. Je best willen doen om te weten wat er staat of om het precies zo te zeggen dat het klopt. Hoe meer je van deze ingrediënten toevoegt hoe hoger de kwaliteit. En dan wordt de wil je te laten ontvoeren door een gedicht steeds intenser - in lezen én in schrijven. Dat kan vervoering veroorzaken. Poëzie schrijven gaat ook om plezier, om genieten, van taal en van formuleren. Hoe beter het lukt iets precies zo te zeggen als je wilt over precies dit over precies dat tegen juist die, hoe groter dat plezier is.

De behoefte aan erkenning en herkenning is sterk nu mensen die in dezelfde straat wonen heel erg veel van elkaar kunnen verschillen. Iedereen wil uniek zijn. En iedereen wil erbij horen, dus: juist niet anders zijn dan de anderen. Dit soort tegenstellingen is een bron van poëzie. Poëzie zegt iets dat we allemaal kennen maar op een unieke manier. Over liefde, angst en eenzaamheid bijvoorbeeld. Het zegt dat opener én meer verborgen dan de dagelijkse

woorden, en soms mooier, of meer aangrijpend. Dat soort woorden van elkaar lezen biedt kans voor uitwisselen en verbinden.

Gedichten nodigen mensen uit onbevangen en onbevooroordeeld naar elkaar te luisteren. De ander leest jouw gedicht, jij leest het gedicht van een ander. Je wordt allebei gehoord, en je doet er allebei toe. Er is ruimte voor verbazing, herkenning, ontroering, verrassing of onbegrip.

Poëzie ontwikkelt het waarderen van schoonheid, in het herkennen van eigenheid, en in het ontstijgen van clichés. Dit is een kans om over vanzelfsprekende oordelen heen te stappen. Want voor je het weet, heb je iemand al in een hokje geplaatst. Tot cliché gemaakt. Zo gaat dat in het alledaagse leven. Het kan ook handig zijn als je een drukke straat moet oversteken. (Kijk uit: een idioot op een scooter).

Waarom zou je clichés willen vermijden als juist die bestaan uit stukjes waarheid? – dat is een vraag die beginnende dichters vaker stellen. Clichés zijn of hebben slijtplekken in formuleringen of conclusies. Goede poëzie overstijgt dat juist. Hoe slijtvast de emotie liefde ook moge zijn, de formuleringen zijn dat niet – om maar eens een voorbeeld te noemen. Zodra je je opnieuw uitdrukt in poëzie leer je elkaar beter kennen. Je stem onderscheidt zich een beetje meer van die van anderen. Je formuleringen worden preciezer, je waarnemingen opener, er is ruimte voor een eigen mening.

In de wereld anno nu ben je met een muisklik op een palmenstrand, kun je totaal iemand anders zijn in Second Life en je buurvrouw onbegrijpelijk vinden. Horen we dan bij elkaar? Moeten we allemaal inschikken? Iets meer op elkaar gaan lijken? Of zijn verschillen een verrijking, en vaak klein of groot maar overbrugbaar? De definitie van wie je bent wisselt vaak, en heeft veel vormen. Een gedicht kan dat bij uitstek uitdrukken. Je kunt spelen met tegenstellingen die je meteen weer terug neemt, of je kunt elementen gebruiken uit culturen waartoe je behoort. Je kunt bij meerdere leefwerelden horen: leeftijdsgroep, vriendengroep, buurt, werk, familie: misschien wissel je wel vijf keer op een dag van rol.

Poëzie kan verschillende kanten van een mens tonen. Je toont jezelf, ontwikkelt jezelf, en legt verbindingen tussen jou en je omgeving – vreemd of bekend.

Als je beter gaat waarnemen maak je je nieuwsgierigheid wakker, geef je die weer of wat meer de ruimte. Een kans om jezelf te ontwikkelen en je plek in de wereld meer vorm te geven.

En alweer: door het waarnemen en beschrijven kun je preciezer worden. In je waarneming, in je constatering, in je formulering. Omdat je weet waar je staat, wat er staat, en wat je waard bent is die ander minder snel een bedreiging voor je. Je wordt stabiel en weerbaarder. Misschien roept kennis maken met lezen en schrijven van gedichten wel het verlangen op om daarin verder te gaan. Meer te lezen, meer te schrijven, het ambacht gedichten schrijven in de vingers te krijgen.

Op die manier kunnen het vinden van je plek in de wereld, de wereld om je heen opnieuw een vorm laten vinden, en het groeien van beginnend naar meer ervaren dichter hand in hand gaan.

Jij en de wereld ontmoeten elkaar, je ontwikkelt je geest, en misschien je talent.

Het essay *Over poëzie en burgerschap* verscheen in 2008 in de bundel *Huis van Gedichten - Straat van Ontmoetingen*.

Januari 2006 publiceerde SLO *Een leerlijn poëzie schrijven en lezen voor het voortgezet onderwijs Ga met een blauw paard dwars door de hoogste bergen*, een gezamenlijk product van SLO, Huis van Gedichten, Openbare Bibliotheek Den Haag, Scholengroep Johan de Witt en stichting Lezen. Oktober 2009 verzorgde stichting Lezen een herdruk van deze leerlijn.